

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Калетнік Г.М., д.е.н., професор, член-кореспондент НААН
Пчелянська Г.О., к.е.н, доцент
Вінницький національний аграрний університет

В статті розглядається вплив особливостей аграрного виробництва на фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. Проведено аналіз фінансового забезпечення аграрної сфери за рахунок кредитних ресурсів. Запропоновано використання аграрних розписок як інноваційного інструменту фінансового забезпечення аграрного виробництва.

Ключові слова: фінансове забезпечення, кредит, аграрна розписка.

На фінансове забезпечення аграрної сфери значний вплив мають особливості, які властиві саме сільськогосподарському виробництву, зокрема фактор сезонності, вплив якого полягає у нерівномірному використанні робочої сили і засобів виробництва протягом року, і, найголовніше, у нерівномірному надходженні доходів протягом календарного року. Крім того, значна тривалість виробничого процесу, яка не збігається з календарним роком, суттєвий проміжок часу між вкладенням капіталу та отриманням доходів створюють нестачу в обігових коштах, яка повинна поповнюватись завдяки зовнішнім запозиченням. Зазначені особливості визначають специфічні сезонні потреби у фінансуванні сільськогосподарських підприємств. Але на залученні фінансових коштів у аграрну сферу негативно позначаються ризики, що пов'язані з впливом зовнішніх факторів, коли виникає загроза неповернення кредиту у зв'язку з втратою врожаю, крім того, відсутність права власності на земельні ділянки унеможлиблює використання землі у якості застави. Допоки в Україні не створений ринок землі, залучення кредитних ресурсів для сільськогосподарських підприємств супроводжуватиметься проблемами, пов'язаними з доведенням власної платоспроможності, та й кредитування аграрної сфери комерційними банками є справою ризикованою.

Фінансове забезпечення аграрного виробництва знаходило своє відображення в наукових працях В.М. Алексійчука, А.С. Гальчинського, М.Я. Дем'яненка, О.В. Крисального, Ю.Я. Лузана, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука та ін., проте динамічний розвиток вітчизняної економіки потребує постійного наукового пошуку в даному напрямі.

У 2011 році (станом на 18.11.11 р.) 2421 сільськогосподарських підприємств взяли кредити в комерційних банках і 824 з них вдалося зробити це на пільгових умовах [1]. Таким чином, для розвитку аграрної сфери було залучено 12004,3 млн грн. (в тому числі 3774,4 млн грн. на пільгових умовах).

Найбільше було видано короткострокових кредитів – 8524,7 млн грн, а найменше довгострокових – 1492,3 млн грн. (рис. 1).

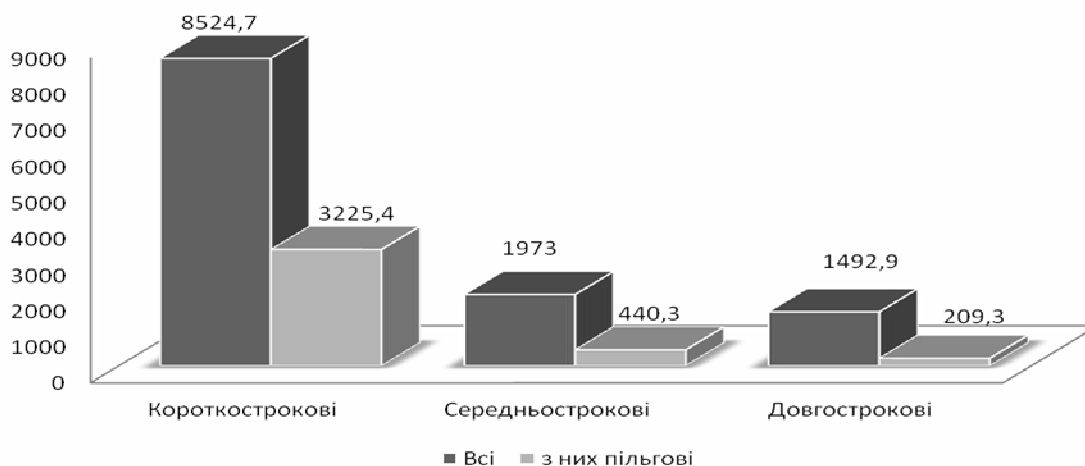

Рис. 1. Залучення кредитних коштів підприємствами агропромислового комплексу у 2011 р. [1]

В структурі кредитних коштів, що були залученими підприємствами АПК, 71% належить короткостроковим кредитам банків, 17% – середньостроковим, 12 – довгостроковим (рис. 2).

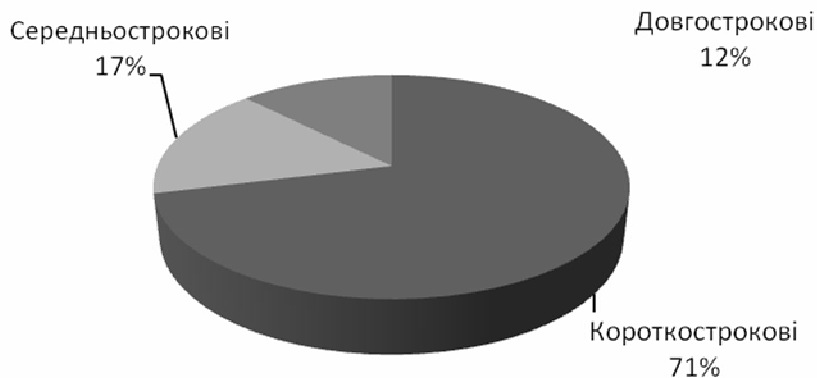

Рис. 2. Структура кредитних коштів, залучених підприємствами агропромислового комплексу у 2011 р. (станом на 18.11.11 р.)

Це означає, що найбільше залучається коштів для покриття потреби в оборотному капіталі під час проведення весняно-польових робіт, жнив. Довгострокові кредити залучаються, в основному, для придбання вартісної сільськогосподарської техніки.

На жаль, в аграрній економіці склалася негативна ситуація, за якої взяти кошти в кредит, в тому числі і на пільгових умовах, мають можливість здебільшого великі сільськогосподарські підприємства. А малі та середні підприємства не мають доступу до кредитних ресурсів на відміну від потужних агровиробників, які володіють і капіталом, і заставою для укладання кредитного договору, але саме вони серед всіх сільськогосподарських

підприємств є найчисельнішими (рис. 3). Таким чином, у найбільш несприятливому становищі через недостатність забезпечення застави для залучення позичкових фінансових ресурсів опинилися найбільш чисельні групи підприємств, що охоплюють значну кількість територіальних громад країни.

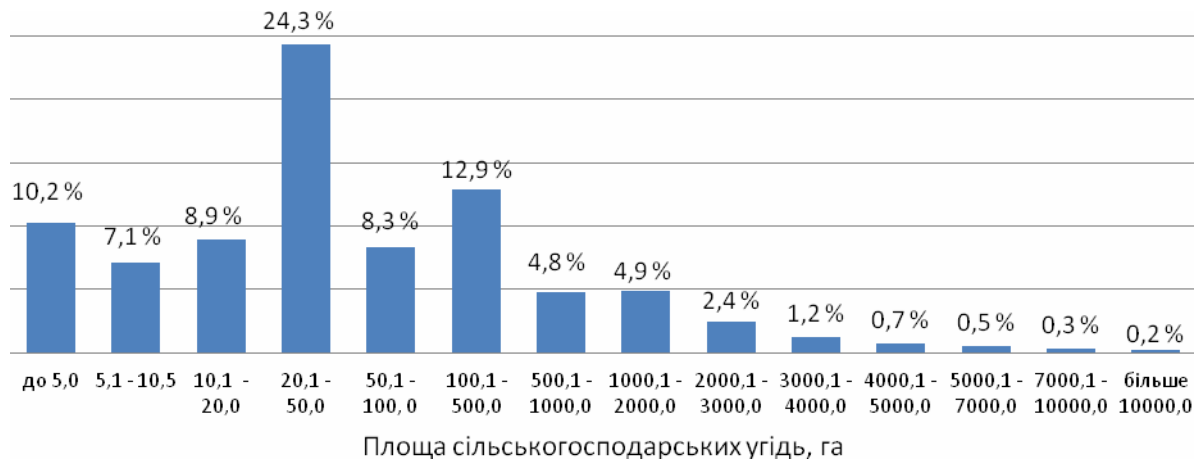

Рис. 3. Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь, % [2]

На сьогодні, основними «гравцями» на ринку кредитування АПК виступають АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Банк «Київська Русь», ПАТ «VAB Банк», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «Державний ощадний банк України» [3].

В середньому, сільськогосподарське підприємство бере кредит на 12 (18) місяців для поповнення обігових коштів, один або декілька інвестиційних довгострокових кредитів на придбання комбайна чи трактора з навісним обладнанням, та мають ліміт на документарні операції (векселі, гарантії тощо) для зниження вартості фінансування посівної кампанії.

Овердрафти, як правило, менше використовуються агропідприємствами, враховуючи специфіку сільськогосподарського бізнесу. Однак для агроформувань, що займаються тваринництвом та мають щомісячні регулярні надходження, використання овердрафту достатньо популярне для покриття короткотермінових розривів у надходженнях виручки та здійсненні платежів. Ще одним продуктом, який має значний потенціал, є короткострокове (до року) кредитування під заставу зерна, яке зберігається на елеваторах сертифікованих з оформленням подвійних складських свідоцтв. Такий кредит дозволяє аграріям не реалізовувати зібраний урожай до встановлення прийнятних цін, використовуючи тим часом залучені кошти для фінансування поточних витрат.

В 2011 році ставка за користування кредитом складала 9-25%. На сьогодні ліквідність на міжбанківському ринку призвела до значного підвищення відсоткових ставок для всіх категорій клієнтів [3].

Нині особливу увагу потрібно приділити альтернативному фінансуванню

– авалуванню векселів, вартість якого у кілька разів менша від традиційного кредиту, або пошуку нових інноваційних джерел залучення позичкового капіталу.

За розрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України, на проведення весняно-польових робіт сільськогосподарськими підприємствами в 2012 році необхідно 36066,9 млн грн., з них – 27509,3 млн забезпечуються за рахунок власних коштів, державна підтримка складає 667,5 млн грн., а 7890,1 млн грн. планується залучити за рахунок комерційних і банківських кредитів (рис. 4).

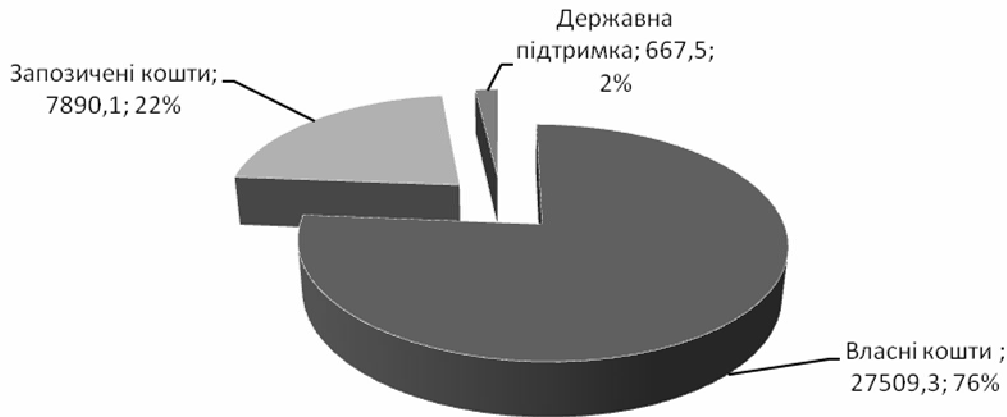

Рис. 4. Структура джерел фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств для проведення комплексу весняно-польових робіт в 2012 р. [4]

За оперативною інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 27 червня 2012 р. 1577 підприємств агропромислового комплексу залучили кредити загальним обсягом понад 5,2 млрд. грн., що в 1,3 рази менше, ніж було залучено на відповідну дату 2011 року. Із загального обсягу отримано понад 3,9 млрд. грн. короткострокових кредитів, 823,7 млн. грн. – середньострокових та 495,3 млн. грн. довгострокових кредитів. Таким чином, ми бачимо, що навіть станом на червень було залучено значно менше фінансових ресурсів ніж потрібно було на проведення весняно-польових робіт.

Отже, для розширеного відтворення аграрного виробництва необхідно розвивати джерела фінансування альтернативні кредитам банків. В країнах із розвиненою ринковою економікою такими альтернативними джерелами фінансування є укладення форвардних та ф'ючерсних контрактів на товарних біржах. Продаж сільськогосподарської продукції за строковими контрактами дозволяє аграрним підприємствам залучити кошти в підприємницьку діяльність до збору врожаю. Але рівень розвитку біржового ринку в Україні поки що не дозволяє сільськогосподарським підприємствам використовувати даний інструмент для фінансування виробничої діяльності.

На нашу думку, інноваційним варіантом фінансового забезпечення аграрного виробництва може стати аграрна розписка, сутність якої та особливості застосування викладені в проекті Закону України «Про аграрні розписки» №9610 від 19.12.2011р. [5]. Прийняття цього законопроекту підкріпить заходи Уряду по розвитку кредитування сільськогосподарських товаровиробників, особливо

дрібних та середніх, які не мають достатньо ліквідного майна для застави крім майнових прав на майбутній врожай та молодняка сільськогосподарських тварин.

Основна ціль законопроекту – врегулювання правовідносин, пов'язаних з оформленням, видачею, обігом, погашенням аграрних розписок - нового інструменту кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу такого специфічного об'єкту як майбутній врожай та сільськогосподарські тварини. Другорядні цілі, досягненню яких сприяє законопроект, – це створення механізму перенесення ризиків ринкових змін ціни сільськогосподарської продукції з сільськогосподарських товаровиробників на покупців їх продукції, збільшення надходжень до місцевих бюджетів населених пунктів – центрів сільськогосподарського виробництва, створення інвестиційних переваг для здійснення коротко - та середньострокових інвестицій у сільськогосподарське виробництво, інтеграція системи інвестування під заставу майбутнього врожаю з системою складських документів.

Згідно законопроекту, аграрна розписка – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в ньому умовах. Невід'ємною складовою аграрної розписки встановлюється забезпечення зобов'язань за нею заставою майбутнього врожаю або сільськогосподарських тварин, з розпорядженням продукцією яких пов'язуються дії виробника. Розмір застави повинен бути не менший за розмір зобов'язання за аграрною розпискою, а умови застави передбачають можливість кредитора обернути у власність предмет застави в рахунок примусового виконання майнового зобов'язання або продати його в рахунок погашення грошового зобов'язання сільськогосподарського виробника [6].

Органом, якому доручається здійснення державної політики в сфері регулювання відносин щодо видачі, обігу та виконання аграрних розписок, а також виконання функцій держателя реєстру аграрних розписок, законопроект пропонує визначити центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики - Міністерство аграрної політики і продовольства України.

Для залучення до кредитування сільськогосподарських товаровиробників ширшого кола інвесторів (як зацікавлених в фактичному отриманні кінцевого продукту виробництва, так і зацікавлених лише у фінансових результатах інвестицій) законопроект пропонує розділити аграрні розписки на два види – товарні та фінансові.

Товарні аграрні розписки фіксують безумовне зобов'язання сільськогосподарського товаровиробника здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та термін поставки визначені аграрною розпискою і спрямовані на використання в операціях з інвесторами, зацікавленими в отриманні кінцевого продукту сільськогосподарського виробництва.

Фінансові аграрні розписки встановлюють безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою сторонами формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості, і спрямовані на використання в операціях з

інвесторами, зацікавленими лише в фінансових результатах інвестицій.

Законопроект пропонує надати аграрним розпискам додаткову захищеність здійснюваних за ними інвестицій. Так, пропонується ввести солідарну відповідність за аграрними розписками особи, що їх видала, та нового власника або землекористувача вказаною в аграрній розписці земельною ділянкою/власника сільськогосподарської тварини у разі зміни землекористувача до виконання аграрної розписки.

Застосування спрощеної процедури примусового виконання за аграрними розписками скорочує до 48 годин час та до мінімального рівня затрати на примусове стягнення заборгованості з недобросовісних товаровиробників: у разі невиконання товаровиробником зобов'язань за аграрною розпискою у вказаний у ній строк інвестор має право у будь-який момент звернутися за вчиненням виконавчого напису до нотаріуса та в примусовому порядку протягом 48 годин отримати від боржника виконання за аграрною розпискою, при цьому наявність у кредитора аграрної розписки без відмітки про її виконання є достатнім підтвердженням незаперечності його вимоги.

Розширення відповідальності за укладення сільськогосподарським товаровиробником угод з відчуження майна – предмета застави за аграрними розписками – та встановлення черговості виконання зобов'язань за аграрними розписками надає інвесторам додаткові можливості для повернення інвестицій: кредитори за аграрними розписками мають переважне право відносно прав інших осіб на задоволення своїх вимог за рахунок предмету застави аграрної розписки; кредитор за АР, яка була видана раніше, має переважне право на задоволення своїх вимог за рахунок предмету застави відносно прав інвесторів за іншими аграрними розписками, які були пізніше видані тим самим боржником щодо тієї самої продукції та мають право задовольнити свої вимоги за аграрною розпискою за рахунок майна кредиторів за пізніше виданими аграрними розписками щодо тієї самої продукції, якщо такі інвестори отримали від виробника виконання за аграрними розписками раніше, ніж він. У випадку якщо кредитор отримав аграрну розписку від попереднього інвестора шляхом вчинення напису про передачу, він має право задовольнити свої вимоги за рахунок майна такого попереднього інвестора або будь-якого з попередніх інвесторів, що знаходяться вище його імені в списку передавальних написів, якщо в тексті передавального напису аграрної розписки не міститься застереження «без поруки», при цьому після виконання попереднім інвестором зобов'язання за аграрною розпискою за рахунок власного майна до нього переходять права інвестора за аграрною розпискою.

Законопроект пропонує пов'язати добровільне виконання зобов'язань за аграрними розписками (в тому числі і шляхом передачі складського документа на зерно) з їх фізичним поверненням, а примусове – з переданням оригіналів аграрних розписок уповноваженим органам. Це надає додатковий захист товаровиробникам від можливих зловживань кредиторів.

Також законопроект передбачає просту процедуру вирішення спорів щодо якості продукції, поставленої за товарною аграрною розпискою, і встановлює особливості відповідальності за невиконання зобов'язань за аграрними розписками. Сільськогосподарський товаровиробник несе відповідальність

незалежно від наявності його вини, дії обставин непереборної сили чи випадкового збігу обставин. Цивільна відповідальність боржника за невиконання зобов'язань, оформлених АР, полягає в обов'язку сплатити кредиторю неустойку, розмір якої визначається сторонами на момент складення АР, але не повинен перевищувати розмір вказаної в АР застави. Крім того, боржник може нести цивільну відповідальність в інших формах, в порядку і на умовах, передбачених законодавством України. За умисне ухилення від виконання зобов'язань за аграрною розпискою боржник несе кримінальну відповідальність в порядку та на умовах, передбачених законодавством України.

Законопроект передбачає, що зобов'язання за аграрними розписками починають діяти з моменту нотаріального посвідчення аграрної розписки та діють до повного їх виконання. За згодою сторін, а також в окремих передбачених законом випадках, дата виконання зобов'язань за аграрними розписками може бути перенесена на наступний маркетинговий рік.

Оскільки застава – майбутній урожай, важливою складовою законопроекту є механізм моніторингу предметів застави, який пропонується створити в двох рівнях – індивідуальний моніторинг за ініціативою окремих інвесторів та загальнодержавний моніторинг з метою здійснення продовольчої політики держави [6].

Таким чином, на нашу думку, аграрні розписки – це інноваційний альтернативний інструмент фінансового забезпечення аграрного виробництва, запровадження якого у вітчизняну аграрну економіку дозволить суттєво покращити фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, а отже - позитивно вплине на національну економіку в цілому.

Література

1. Оперативна інформація про стан залучення кредитних коштів підприємствами АПК та надання фінансової підтримки у 2011 р. // Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?12489>
2. Україна у цифрах у 2009 році. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики, 258 с.
3. Зянько Т. Кредит для агробізнесу. Вихід є?! // <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/813.html?ed=53>
4. Розрахунок джерел фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств для проведення комплексу весняно-польових робіт у 2012 р. // Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?12827>
5. Проект Закону України «Про аграрні розписки» №9610 від 19.12.2011 р. // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42135
6. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про аграрні розписки» №9610 від 19.12.2011 р. // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42135

Summary

In this article the author examines the influence of features of agrarian production on financial support of agricultural enterprises. She also analyses financial support of the agrarian sector out of proceeds of credit. The use of agricultural receipts as an innovative instrument of financial support of agrarian production is proposed.

Keywords: financial security, credit, agricultural receipt.